

Materijalno kulturno-povijesno nasljeđe srednje Dalmacije

Roki, Lovre

Undergraduate thesis / Završni rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Pula / Sveučilište Jurja Dobrile u Puli**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:137:476758>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-19**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository Juraj Dobrila University of Pula](#)

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković"

LOVRE ROKI

MATERIJALNO KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE SREDNJE DALMACIJE

Završni rad

Pula, 2023.

Sveučilište Jurja Dobrile u Puli
Fakultet ekonomije i turizma "Dr. Mijo Mirković"

MATERIJALNO KULTURNO POVIJESNO NADLJEŽE SREDNJE DALMACIJE

Završni rad

Ime i prezime studenta: Lovre Roki
JMBAG:0303095472, redoviti student
Studijski smjer: Kultura i turizam
Ak. god.: 2022./2023.
Kolegij: Kulturno-povijesni spomenici
Mentor: red. prof. dr. sc. Slaven Bertoša

Pula, 2023.

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

Ja, dolje potpisan Lovre Roki, kandidat za prvostupnika Kulture i turizma, izjavljujem da je ovaj Završni rad rezultat isključivo mogega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju bilješke i bibliografija. Izjavljujem da ni jedan dio Završnoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, te ne krši bilo čija autorska prava. Izjavljujem, također, da nijedan dio rada nije iskorišten za neki drugi rad na bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Student

U Puli 2. kolovoza 2023.

IZJAVA O KORIŠTENJU AUTORSKOGA DJELA

Ja, Lovre Roki, dajem odobrenje Sveučilištu Jurja Dobrile u Puli, nositelju prava korištenja, da moj završni rad pod nazivom „Materijalno kulturno-povijesno nasljeđe srednje Dalmacije“ upotrijebi da tako navedeno autorsko djelo objavi u javnoj internetskoj bazi Sveučilišne knjižnice Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli te preslika u javnu internetsku bazu završnih radova Nacionalne i sveučilišne knjižnice (stavljanje na raspolaganje javnosti), sve u skladu sa Zakonom o autorskom pravu i drugim srodnim pravima i dobrom akademskom praksom, a radi promicanja otvorenoga, slobodnoga pristupa znanstvenim informacijama. Za korištenje autorskog djela na gore navedeni način ne potražujem naknadu.

Potpis

U Puli 2. kolovoza 2023.

SADRŽAJ

UVOD1

2. KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE GRADOVA SREDNJE DALMACIJE2

2.1. Split2

2.1.1. Dioklecijanova palača2

2.1.2. Peristil4

2.1.3. Vestibul5

2.1.4. Katedrala svetog Duje (Dujma)6

2.1.5 Salona7

2.1.6. Prokurative (Trg republike)9

2.2. Trogir9

2.2.1. Stari grad Trogir10

2.2.2 Katedrala sv. Lovre10

2.2.3 Tvrđava Kamerlengo11

2.3. GRAD OMIŠ12

2.3.1. Gradski muzej Omiš12

2.3.2. Tvrđava Mirabela13

2.3.3. Fortica u Omišu15

2.4. GRAD MAKARSKA15

2.4.1. Arheološka zona na poluotoku Sv. Petar16

2.4.2. Trg fra Andrije Kačića Miošića, Fontana16

2.4.3. Crkve sv. Ante i Andrije u Kotišini17

3. KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE OTOKA SREDNJE DALMACIJE18

3.1. OTOK BRAČ18

3.1.1. Pustinja Blaca19

3.1.2. Zmajeva špilja20

3.1.3. Mirje21

3.1.4. Muzej otoka Brača22

3.2. OTOK HVAR22

3.2.1. Trg sv. Stjepana/Pjaca23

3.2.2. Ljetnikovac Hanibala Lucića24

3.2.3. Gradska tvrđava (Fortica)25

3.2.4. Katedrala sv. Stjepana I., pape i mučenika25

3.2.5. Povijesno kazalište i Arsenal26

3.3. OTOK ŠOLTA26

3.3.1. Arheološko nalazište Banje27

3.3.2. Arheološko nalazište Vela straža28

3.3.3. Crkva sv. Jelene28

3.3.4. Crkva sv. Mihovila29

3.4. OTOK VIS29

3.4.1. Tvrđava Kralj Juraj III.30

3.4.2. Crkva sv. Ciprijana i Justine31

3.4.3. Arheološki muzej grada Visa32

3.4.4. Rimsko kazalište i rimske terme33

3.4.5. Crkva i samostan sv. Nikole34

3.4.6. Crkva i samostan sv. Jerolima35

ZAKLJUČAK36

LITERATURA38

SAŽETAK41

SUMMARY43

UVOD

Tema ovog završnog rada je materijalno kulturno-povijesno nasljeđe srednje Dalmacije. U srednju Dalmaciju ubraja se gravitacijsko područje grada Splita, odnosno Splitsko-dalmatinske županije. Kao i sjeverna Dalmacija spada u jednu od najatraktivnijih turističkih destinacija na Jadranu.

Jedan od najistaknutijih i najvažnijih gradova ove regije je upravo grad Split, koji služi kao kulturno i administrativno središte srednje Dalmacije. Na zapadnom dijelu regije također se nalazi Trogir, povijesni grad koji je dio svjetske baštine UNESCO-a i može se pohvaliti odlično očuvanom arhitekturom iz srednjeg vijeka. Također je bitno spomenuti Omiš, kao gradić s kontinuitetom postojanja još od davnog antičkog doba, te Makarsku, kao grad na obali koji se nalazi uz spektakularnu Makarsku rivijeru koja se proteže sve od Splita do Dubrovnika.

Srednja Dalmacija dom je nekoliko prekrasnih otoka, uključujući Brač, Hvar, Vis i Šoltu.

Završni rad podijeljen je u dva glavna poglavlja; kulturno-povijesno nasljeđe gradova i kulturno-povijesno nasljeđe otoka srednje Dalmacije.

Prvo poglavlje završnog rada pokrit će upravo najatraktivnije i najpoznatije kulturno-povijesne spomenike grada Splita, prvenstveno svima poznatu Dioklecijanovu palaču i nasljeđe unutar nje, te također antičku Salonu i Trg republike. Zatim se opisuje najpoznatije kulturno-povijesno nasljeđe grada Trogira te grada Omiša i naposljetku Makarske.

Drugo poglavlje završnog rada dotiče se bogatog kulturno-povijesnog nasljeđa otoka srednje Dalmacije, Brača, Hvara, Šolte te otoka Visa.

2. KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE GRADOVA SREDNJE DALMACIJE

2.1. Split

U prvom poglavlju ovog završnog rada obradit će se upravo najveći i najvažniji grad ove regije, grad Split. Split je po veličini drugi najveći grad u Hrvatskoj te ujedno glavno središte Dalmacije; važno kulturno i prometno središte, po veličini druga najveća luka u Hrvatskoj i treća najvažnija putnička luka na Mediteranu. U sljedećim potpoglavljima navest će se najvažnija kulturno-povijesna baština grada Splita.

2.1.1. Dioklecijanova palača

Dioklecijanova palača u Splitu već stoljećima izaziva pažnju domaće i svjetske stručne javnosti, što uključuje i vrlo širok broj ljubitelja umjetnosti i antičke arhitekture.¹

Dioklecijanova palača, koju je u Splitu tijekom 4. stoljeća sagradio car Dioklecijan, izuzetno je arhitektonsko mjesto bogate prošlosti. Dizajn palače je pravokutnog tlocrta, iako su napravljene manje prilagodbe kako bi odgovarale terenu. Donji zidovi palače su čvrsti i bez otvora, dok gornji dijelovi imaju velike lučne prozore, stvarajući otvorenu i prozračnu atmosferu.

S iznimkom zapadnog zida, vanjski zidovi palače izuzetno su dobro izdržali. Prednji zidovi okrenuti prema kopnu utvrđeni su sa šesnaest kula, što palači daje izgled tvrđave. Četiri kutne kule su kvadratnog oblika, dok šest kula između njih imaju pravokutni i osmerokutni tlocrt. Nažalost, djelomično su sačuvani samo ostaci osmerokutne i pravokutne kule te tri ugaone kule. Pristup palači je olakšan kroz tri dobro očuvana kopnena ulaza, od kojih svaki prikazuje jedinstvene arhitektonske elemente. Posebno su dobro održavana južna morska vrata koja pružaju uvid u izvornu veličinu palače. Ti ulazi vode u široke ulice zvane *cardo* i *decumanus*, obrubljene trijemovima, koji vode posjetitelje do obrambenih dvorišta.

Unutar kompleksa palače nalaze se sakralni prostori smješteni istočno i zapadno od peristila. U istočnom dijelu nalazi se veliki Dioklecijanov mauzolej, karakteriziran vanjskim osmerokutnim i unutarnjim kružnim tlocrtom, sa zasvođenom kupolom od opeke, stupovima i frizom. Zapadno sveto područje sadrži mali pravokutni Jupiterov

¹ Marin, Emilio. (1978.) Dioklecijanova palača u Splitu. *Latina et Graeca*, vol. 1, br. 12, str. 15.-28.

hram sa složeno ukrašenim kamenim svodom. U istoj blizini otkriveni su i ostaci dvaju kružnih hramova.

Spuštajući se s južne strane peristila, središnje stubište vodi do prizemnih dvorana, povezujući južna vrata sa središtem palače. S protironskog trijema uzdižu se bočne stube koje kroz predvorje omogućuju pristup carevim odajama. Zgrada u kojoj su smještene careve odaje izgleda kvadratna izvana, ali kružna iznutra, s nadsvođenom kupolom. Prostrani carev stan, koji se proteže duž cijelog južnog pročelja, djelomično je sačuvan na katu. Međutim, prizemne nadsvođene nadgradnje, koje su predstavljale potporu, ostale su gotovo netaknute, dajući uvid u raspored i izgled gornjih prostora.

Sa zapadne strane gornjeg kata pronađeni su ostaci dvorane s kupolom i dvije dvorane s apsidama. Na istočnoj strani nalaze se ulomci oktogonalne blagovaonice (*triclinium*) i tri dvorane kružnog tlocrta. Carev stan povezan je kriptoportikom, dugačkom prostorijom duž južnog pročelja s koje se kroz 42 prozora i tri lođe pruža prekrasan pogled na more. Palača se vodom opskrbljivala akvaduktom dugim 9 km, koji je i danas u funkciji. Dioklecijanova palača prikazuje elemente carske vile, helenističkoga grada i utvrđenog vojnog logora (*castrum*). Tehnike gradnje pretežito su bile lukovi i svodovi, dok su u reprezentativnim dijelovima korištene kamene grede. Za strop i krov korištene su drvene konstrukcije. Dekorativni elementi koji se nalaze na arhitektonskim elementima odražavaju zanatske vještine koje su prevladavale u istočnom dijelu Rimskog Carstva.

Od 7. stoljeća palača se transformirala u grad Split, šireći se prema zapadu i prolazeći kroz više fortifikacijskih faza. Unutar zidina palače nastale su različite građevine poput splitske katedrale, krstionice, predromaničke crkve sv. Martina i crkve Gospe od zvonika. Adaptacije i obnove rezultirale su spojem arhitektonskih stilova, od predromanike i romanike do gotike i renesanse. Dioklecijanova palača, uz očuvane dijelove povijesnog kompleksa u Splitu, predstavlja iznimnu arhitektonsku baštinu. Ona je svjedočanstvo kontinuiranog života grada i stvaranja novih kvaliteta. Prepoznajući njegovu kulturno-povijesnu važnost, povijesni kompleks Splita, uključujući Dioklecijanovu palaču, 1979. uvršten je na UNESCO-ov popis svjetske baštine.

Slika 1. Dioklecijanova palača (Izvor: proklesis.lzmk.hr, preuzeto 19. srpnja 2023.)

2.1.2. Peristil

Peristil je jedno od najznačajnijih arhitektonskih obilježja Dioklecijanove palače u Splitu. Odnosi se na središnje dvorište koje se nalazi u srcu kompleksa palače. Ovaj veliki otvoreni prostor ima povijesnu i ceremonijalnu važnost i služi kao središnja točka za posjetitelje i lokalno stanovništvo.² Peristil predstavlja pravokutno dvorište okruženo kolonadom s korintskim stupovima, stvarajući impresivnu i elegantnu arhitektonsku cjelinu. Stupovi su ukrašeni zamršenim rezbarijama i ukrasnim detaljima, prikazujući vještinu i umijeće rimskog doba. Dvorište je popločano mramorom, što daje dodatan estetski izgled.

Prvotno je Peristil funkcionirao kao ceremonijalni prostor unutar palače, gdje su se održavali važni događaji, skupovi i carske ceremonije. Dizajniran je kao pozadina za razne službene događaje i javno iskazivanje moći. Veličanstvenost i arhitektonska ljepota Peristila odražavali su raskoš i prestiž Rimskog Carstva.

² Špikić, M. (2004.) Peristil između tradicije i suvremenosti. *Kvartal*, I (3-4), str. 21.-24.

Peristil je postao simbol Dioklecijanove palače, predstavljajući veličinu i bogatu povijest Rimskog Carstva u srcu Splita.

2.1.3. Vestibul

Vestibul, također poznat kao Vestibul ili Atrij, impresivna je arhitektonska značajka koja se nalazi unutar Dioklecijanove palače u Splitu. Riječ je o prijelaznom prostoru koji povezuje Peristil, središnje dvorište, s carskim stanovima palače. Vestibul je kupolasta komora koju karakterizira kružni oblik i izvanredna akustika. Struktura je poduprta s 12 zamršeno isklesanih korintskih stupova, koji stvaraju kolonadu oko perimetra prostora. Stupovi, izrađeni od bijelog mramora, prikazuju vještu izradu rimskog doba.³

Namjena Vestibula bila je dvojaka. Najprije je služio kao ulazno predvorje ili predprostor koji je omogućavao pristup carskim stanovima. To je bila polazna točka za posjetitelje koji su ulazili u privatne careve odaje. Potom, predvorje je imalo i ceremonijalno značenje. Bio je to prostor u kojem su se održavali važni sastanci i službeni događaji koji su naglašavali veličinu i moć cara. Jedinствeno arhitektonsko rješenje Vestibula, s kupolastim stropom i stupovima, stvara iznimnu akustiku. Posjetitelji često otkrivaju da se čak i šapat može jasno čuti u cijeloj prostoriji, pojačavajući osjećaj strahopoštovanja. Ova karakteristika učinila je Vestibul omiljenim mjestom za glazbene nastupe i koncerte.

Tijekom stoljeća Vestibul je doživio preinake i adaptacije. Izvorna krovna konstrukcija je izgubljena, ostavljajući komoru otvorenom prema nebu. Ipak, sačuvan je njegov središnji položaj u kompleksu palače i njegova arhitektonska raskoš, što ga čini značajnim dijelom Dioklecijanove palače.

Danas, Vestibul ostaje popularna atrakcija unutar kompleksa palače. Posjetitelji se mogu diviti impresivnim stupovima, kupolastom stropu i cjelokupnoj arhitektonskoj ljepoti, dok istovremeno doživljavaju jedinstvene akustične kvalitete prostora.

3 Jadrić-Kučan, I. (2019.), Palača cara Dioklecijana u Splitu - tetrarhijski spomenik. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 44 (1), str. 371.-385.

Slika 2. Vestibul (Izvor: [elos.hr](https://www.elos.hr), preuzeto 19. srpnja 2023.)

2.1.4. Katedrala svetog Duje (Dujma)

Katedrala svetog Duje, poznata i kao katedrala svetog Dujma, drevna je rimokatolička katedrala koja se nalazi unutar Dioklecijanove palače u Splitu. Jedna je od najstarijih katedrala na svijetu i ima veliki povijesni i arhitektonski značaj. Katedrala je posvećena sv. Dujmu (ili sv. Duji), zaštitniku Splita. Izvorno je izgrađena kao mauzolej za rimskog cara Dioklecijana, koji je zapovjedio izgradnju tijekom 4. stoljeća. Kružni oblik i veličina mauzoleja inspirirani su rimskim carskim mauzolejima, odražavajući raskoš vremena.

Katedrala sv. Duje predstavlja jedinstvenu kombinaciju arhitektonskih stilova. Donji dio strukture ima starorimski dizajn, dok gornji dio pokazuje utjecaje iz srednjeg vijeka i renesanse. Pročelje je ukrašeno zamršenim rezbarijama i ukrasnim detaljima, uključujući kipove i reljefe. Jedna od značajnih značajki katedrale je zvonik, koji se nalazi uz glavnu zgradu. Zvonik je prepoznatljivi simbol Splita koji se uzdiže visoko

nad obrisima grada. Posjetitelji se mogu popeti na vrh zvonika i uživati u panoramskom pogledu na staru gradsku jezgru Splita i okolice.⁴

Unutar katedrale posjetitelji mogu istražiti prekrasno očuvanu unutrašnjost u kojoj se nalazi niz umjetničkih i vjerskih blaga. To uključuje zamršene rezbarije u kamenu, drevne sarkofage i zadivljujući oltar. Krstionica, koja se nalazi uz katedralu, još je jedan značajan element. Ima osmerokutni oblik i elegantne stupove, stvarajući spokojan i atmosferičan prostor.

Katedrala sv. Duje ima vjerski značaj za katoličku zajednicu u Splitu te se u njoj tijekom cijele godine održavaju razni vjerski obredi i događanja. Također je popularna turistička atrakcija koja privlači posjetitelje koji cijene njezinu povijesnu i arhitektonsku vrijednost. Položaj katedrale unutar Dioklecijanove palače daje dodatnu privlačnost.

2.1.5 Salona

Salona (danas Solin) metropola je rimske provincije Dalmacije, smještena je u današnjem Kaštelanskom zaljevu, uz deltu rijeke Salon (danas Jadro). Na ovom prostoru se nekada razvijao grad u kojem je život bujao stoljećima, od prapovijesnih vremena, pa preko municipalne i kolonijske rimske strukture tadašnjeg urbanog života, sve do vremena moćnog cara Dioklecijana i u kasnoj antici, gdje postaje jedan od značajnijih centara staroga kršćanstva na Mediteranu.⁵

Salona je cvjetala između 1. i 6. stoljeća, s populacijom od oko 60.000 ljudi. Grad je postao poznat po svojoj impresivnoj infrastrukturi, koja je obuhvaćala akvadukte, kazališta, forume, hramove i raskošne vile. Služeći kao vitalno trgovačko središte, Salona je povezivala Jadransko more s okolnim kopnenim regijama.

Istraživanje arheološkog nalazišta Salone pruža uvid u raskoš grada i svakodnevni život njegovih stanovnika. Posjetitelji imaju priliku otkriti opsežne ostatke, uključujući gradske zidine, vrata, javne zgrade, stambena područja i ranokršćanske komplekse.

⁴ Vojnović, B. (1992.). Sveti Duje - zaštitnik Splita. *Etnološka tribina*, 22 (15), str. 175.-183.

⁵ Marin, E. (1979.). Salona. *Latina et Graeca*, 1 (14), str. 17.-38.

Među značajkama Salone je i dobro očuvani amfiteatar, jedan od najvećih na istočnom Jadranu. U ovoj veličanstvenoj građevini nekoć su se održavala gladijatorska natjecanja i drugi zadivljujući spektakli koji su osvajali građane Salone. Salona je imala značajnu vjersku važnost tijekom ranih stoljeća kršćanstva. Nalazište obuhvaća nekoliko dobro očuvanih ranokršćanskih bazilika, kao što je episkopalni kompleks s katedralom, biskupskom palačom i grobljem. Ovi sveti prostori služe kao svjedočanstvo vjerskog značaja Salone u to doba.

Obližnji Arheološki muzej u Splitu čuva zbirku artefakata otkrivenih u Saloni, uključujući skulpture, mozaike i svakodnevne predmete. Danas Salona predstavlja izvanredan dokaz trajnog rimskog utjecaja u regiji, oblikujući hrvatski kulturni krajolik. Njezini dobro očuvani arheološki ostaci i povijesni značaj čine je neodoljivim odredištem za ljubitelje povijesti i turiste koji žele uroniti u bogatu baštinu jadranske obale.

Slika 3. Amfiteatar u Solinu (Izvor: terradaalmatica.hr, preuzeto 20. srpnja 2023.)

2.1.6. Prokurative (Trg republike)

Prokurative, poznate i kao Trg republike, poznati je javni trg u Splitu. Ime mu potječe od talijanskog izraza "procuratie", koji se odnosi na renesansne građevine koje su okruživale trg.

Dizajnirane u 19. stoljeću od strane arhitekta Vicka Andrića, Prokurative imaju za cilj oponašati arhitektonski stil venecijanskog Trga svetog Marka, dičeći se neoklasicističkim strukturama i arkadama.⁶ Polukružni raspored zgrada uspostavlja otvoreni prostor u središtu trga.

Privlačnost Prokurativa leži u simetričnom rasporedu i dojmljivom izgledu. Zgrade imaju graciozne lukove, stupove i zamršene reljefe na pročeljima. Središnji dio trga popločan je kamenom i često je domaćin kulturnih događanja, koncerata, festivala i predstava tijekom cijele godine.

Arhitektura Prokurativa odaje počast povijesnim vezama Splita s Venecijom i prikazuje prevladavajući neoklasični stil 19. stoljeća. Pruža divan kontrast drevnim rimskim ruševinama i srednjovjekovnim ulicama koje se nalaze drugdje u Splitu. Trg se razvio u poznatu znamenitost koja simbolizira arhitektonsku i kulturnu baštinu grada.

2.2. Trogir

Drugo poglavlje završnog rada posvećeno je gradu Trogiru i njegovom najznačajnijom kulturno-povijesnom nasljeđu. Trogir se može pohvaliti bogatom kulturnom baštinom koja se proteže stoljećima, ostavljajući iza sebe nasljeđe arhitektonskih čuda i umjetničkog blaga. Povijesna jezgra grada, UNESCO-va svjetska baština, svjedočanstvo je njegovog kulturnog značaja. Trogirsko graditeljsko nasljeđe zadivljujući je spoj romanike, gotike, renesanse i baroka.

Kulturna baština Trogira na ponos je njegovih stanovnika te se nastoji očuvati i promovirati. Muzeji i galerije nude uvid u povijest grada i umjetnička dostignuća, dok kulturne ustanove organiziraju izložbe, koncerte i radionice. Posjetitelji Trogira imaju

⁶ Piplović, S. (2015.). Splitske Prokurative. *Kulturna baština*, (41), str. 245.-290.

prilikom uroniti u njegovu bogatu kulturnu baštinu. Istraživanje povijesne jezgre, divljenje arhitektonskim čudima, posjećivanje kulturnih događanja i otkrivanje umjetničkog blaga, sva su iskustva koja prikazuju trajno nasljeđe trogirске kulturne baštine.

2.2.1. Stari grad Trogir

Stari grad Trogir zadivljujuća je UNESCO-va svjetska baština smještena na malom otoku uz hrvatsku obalu. Poznat je po iznimno očuvanoj srednjovjekovnoj arhitekturi i šarmantnoj atmosferi.

Bogata povijest grada seže više od dva tisućljeća, a utjecaji Grka, Rimljana, Mlečana i drugih civilizacija ostavili su traga na njegovoj arhitekturi i kulturi. Srcem Starog grada dominira veličanstvena katedrala sv. Lovre. Ulice staroga grada nižu se dobro očuvanim zgradama, uključujući palače, crkve i neobične rezidencije. Palača Cipiko, tvrđava Kamerlengo i gradska vijećnica među značajnim su znamenitostima koje prikazuju arhitektonski sjaj grada. Šetnica uz obalu, poznata kao Riva, živahno je središte okupljanja mještana i posjetitelja. Stari grad također je dom nekoliko muzeja i umjetničkih galerija, nudeći uvid u bogatu mjesnu povijest i umjetničku baštinu.

Trogirski stari grad oživljava tijekom ljetnih mjeseci, kada je domaćin raznim kulturnim događanjima i festivalima, uključujući glazbene koncerte, likovne izložbe i kazališne predstave. Ovi događaji slave živahnu kulturnu scenu grada i pružaju zabavu kako za lokalno stanovništvo tako i za posjetitelje.

2.2.2 Katedrala sv. Lovre

Novoizgrađena trogirska crkva nastala je početkom 13. stoljeća, na istome mjestu gdje je bila i prethodna kasnoantička crkva. Ova je katedrala imala značajan vjerski i politički značaj za cijelu zajednicu. Unatoč izgradnji koja je bila u tijeku, katedrala sv. Lovre je krajem 13. stoljeća postala središtem biskupije.⁷ Predstavlja jedan od najljepših primjera romaničko-gotičke arhitekture u regiji i ima veliki povijesni i vjerski značaj. Dizajn katedrale predstavlja skladan spoj romaničkih, gotičkih i renesansnih

⁷ Benyovsky Latin, I. (2010.). Razvoj srednjovjekovne operarije – institucije za izgradnju katedrale u Trogiru. *Croatia Christiana periodica*, 34 (65), str. 1.-18.

elemenata, odražavajući arhitektonske utjecaje tog vremena. Njegove složene rezbarije u kamenu, ukrasni detalji i ukrašeni portal čine ga pravim remek-djelom.

Posebno se ističe glavni portal katedrale, poznat kao Radovanov portal. Izradio ga je poznati lokalni kipar Radovan u 13. stoljeću, a ukrašen je biblijskim scenama, mitološkim likovima i zamršenim detaljima, pokazujući iznimnu vještinu izrade. U katedrali se nalazi riznica ispunjena dragocjenim liturgijskim predmetima, uključujući zlatne i srebrne artefakte, stare rukopise i zamršeno dizajnirane kaleže.

Jedna od značajnih značajki katedrale svetog Lovre je zvonik koji se veličanstveno uzdiže uz glavnu građevinu. S kule se pruža panoramski pogled na Trogir i okolicu, što je čini popularnim mjestom za posjetitelje. Katedrala je ikoničan simbol trogirске bogate kulturne baštine i arhitektonske izvrsnosti.

2.2.3 Tvrđava Kamerlengo

Tvrđava Kamerlengo je izuzetna srednjovjekovna utvrda koja se nalazi u Trogiru. Izgrađena u 15. stoljeću, stoji kao svjedočanstvo povijesnog značaja i strateške važnosti grada u regiji i druga je najmonumentalnija građevina u Trogiru, nakon katedrale sv. Lovre. Izvorno izgrađena kao obrambena građevina za zaštitu grada i njegove luke, tvrđava Kamerlengo ima impozantan dizajn s čvrstim zidinama, kulama i krunama. Ime je dobila po mletačkoj tituli *camerlengo*, koja se odnosila na komornika ili rizničara mletačke uprave.⁸

S tvrđave se pruža panoramski pogled na slikovitu okolicu Trogira, uključujući Jadransko more i povijesnu jezgru grada. Penjanje na vrh tvrđave omogućuje posjetiteljima da cijene zadivljujuće vidike i steknu osjećaj strateškog položaja koji je nekada imala. Osim obrambene uloge, tvrđava Kamerlengo služila je i kao rezidencija lokalnog upravitelja. Unutrašnjost tvrđave sadrži razne komore i dvorane, od kojih su neke restaurirane i danas se koriste za kulturna događanja i izložbe. Tvrđava samim time nudi uvid u srednjovjekovnu baštinu grada i arhitektonsku snagu tog vremena.

⁸ Žmegač, A. (2011.). Dva prikaza trogirskih utvrda iz XVII. stoljeća. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 42 (1), str. 297.-305.

Slika 4. Tvrđava Kamerlengo (Izvor: kofer.info, preuzeto 23. srpnja 2023.)

2.3. GRAD OMIŠ

Treće poglavlje završnog rada posvećeno je Omišu, gradiću smještenom na ušću rijeke Cetine. O njegovoj dugoj i slavnoj povijesti svjedoče brojni spomenici iz njegove prošlosti. Ovaj gradić datira iz starogrčkog razdoblja, ali je procvat doživio u srednjem vijeku pod upravom gusarske obitelji Kačić, čiji su poznati gusari napadali trgovačke brodove iz Venecije, Dubrovnika, Splita i Kotora. Godine 1444. Omiš ulazi u sastav Mletačke Republike, a nakon toga pripada Austrijancima, Francuzima i Habsburgovcima sve do Prvog svjetskog rata. Kasnije je Omiš dijelio sudbinu ostatka Hrvatske. Blizina Splita, dobra prometna povezanost i prekrasne prirodne plaže ovog dijela rivijere omogućili su razvoj turizma čiji se tragovi vide još prije Drugog svjetskog rata. Niz malih ribarskih mjesta duž rivijere ima dugu turističku tradiciju i kulturu.

2.3.1. Gradski muzej Omiš

Gradski muzej Omiš osnovan je 1986., a nalazi se u zgradi uz istočna gradska vrata, koja služe kao ulaz u staru gradsku jezgru. Izloženi arheološki artefakti dokaz su kontinuiranog ljudskog naseljavanja još iz mlađeg kamenog doba. To uključuje keramiku, oruđe od kremenja i koštano oruđe. Nekoliko arheoloških nalazišta donijelo

je značajna otkrića koja su rasvijetlila određena povijesna razdoblja. Među tim lokalitetima su omiške utvrde, staro groblje, ranokršćanski crkveni sklop na Brzetu te crkva sv. Petra na Prikui s Ilirskim sjemeništem.⁹

Povijesni izvori i arheološka otkrića potvrđuju postojanje antičkog naselja Oneum na omiškom području, smještenog na obroncima Omiške Dinare u selu Baučići. Lokalitet, koji nije do kraja istražen, imao je prapovijesnu ulogu, da bi se kasnije razvio u središte utvrde dalmatinskih onastina tijekom željeznog doba. Luksuzni nalazi, poput mramorne glave cara Tiberija i carskih natpisa, ukazuju na značaj antičkog naselja. Fragmentirani natpisi, ispisani klasičnim rimskim kapitelima, upućuju na znatnu građevinsku aktivnost tijekom 1. stoljeća. Osim toga, znameniti crkveni namještaj iz ranokršćanskog kompleksa sv. Ciprijana u Gati iz Justinijanova vremena rijetkost je na ovim prostorima. U muzeju se čuva i kulturno-povijesna građa, uključujući izuzetne primjerke spomenika drevne Poljske, koji su kroz burna stoljeća sačuvali svoju samostalnost. Grbovi mletačkih i omiških obitelji, kao i kameni artefakti iz razdoblja renesanse i baroka, govore o statusu Omiša u novom vijeku. Značajni spomenički dijelovi su kamena mjera za žito i balkonska ograda iz 15. stoljeća.

Gradski muzej Omiš ima temeljnu zadaću sustavno prikupljati, dokumentirati, štiti, čuvati i prezentirati kulturnu i duhovnu baštinu omiškog administrativnog područja. Muzej služi kao most između omiške kulturne baštine, pojedinaca i javnosti, oblikujući njegovu viziju i svrhu.

2.3.2. Tvrđava Mirabela

Smještena tik iznad starog dijela grada, utvrda Mirabela stoji kao trajni podsjetnik na ozloglašenu gusarsku prošlost Omiša, što je čini jednom od najpoznatijih znamenitosti grada.

U doba gusarenja utvrda Mirabela služila je kao strateški vidikovac s kojeg su gusari mogli nadzirati Brački kanal i presretati prepune trgovačke brodove koji su prolazili pokraj Omiša. Sagrađena u 13. stoljeću, intrigantan detalj o tvrđavi je da je njezina starost određena staro-bizantskim novčićem otkrivenim u njezinim temeljima. Ovaj je

⁹ TZ Omiš; <https://www.visitomis.hr/kulturna-i-prirodna-bastina> (14. srpnja 2023.)

novčić pružio vrijedan uvid u podrijetlo utvrde, pokazujući njezinu povijesnu važnost u obrani grada od mletačkih snaga kroz stoljeća.

Dok je utvrda generacijama uspješno odolijevala ljudskim sukobima, na kraju se suočila sa silama prirode. Godine 1988. snažna oluja izazvala je udar groma u vrh tvrđave, što je rezultiralo značajnom štetom. Međutim, predani restauratori pomno su prikupili svaki fragment i kroz dulje vrijeme pomno vratili utvrdu u izvorni oblik. Danas je Mirabela jedan od najznačajnijih simbola Omiša, privlači turiste svojom dostupnošću i nudi jedinstven panoramski pogled na cijeli grad sa svoje uzvišene pozicije.

Slika 5. Tvrđava Mirabela (Izvor: visitomis.hr, preuzeto 24. srpnja 2023.)

2.3.3. Fortica u Omišu

Omiška Fortica, stara preko 500 godina, pruža jedinstven vidik koji obuhvaća otoke Brač, Hvar i Šoltu, kanjon rijeke Cetine i značajan dio Poljica. Bez obzira iz kojeg su smjera neprijatelji prilazili, stražari na Fortici uvijek su ih mogli uočiti dovoljno rano da svoje sugrađane upozore na opasnost. Upravo je ova utvrda jedan od razloga zašto je Omiš kroz svoju povijest ostao nepokoren.

Osim uloge osmatračnice, Fortica je služila i kao utočište starim gusarima. U trenucima neposredne opasnosti Omišani su bježali iz svojih domova u blizini obale i tražili spas među zidinama Fortice. Čak su postojali planovi da se s vrha planine bace velike kamene gromade na grad ako se neprijatelji dovoljno približe. Srećom, unatoč brojnim borbama koje su vodili gusari, taj plan nikada nije proveden, a mnoge omiške kuće, polja i trgovi ostali su sačuvani do danas.

2.4. GRAD MAKARSKA

Makarska, smještena u Splitsko-dalmatinskoj županiji, primorski je gradić koji je kroz povijest služio kao administrativno, političko, gospodarsko, kulturno i obrazovno središte. Sredinom 20. stoljeća postaje poznata i kao turistička destinacija. Makarska danas ima više od 15.000 stanovnika i obuhvaća šarmantna naselja poput Velikog Brda, Puharića, Kotišine i Makar, po kojemu je i dobila ime.

Poznata po svojim prirodnim i klimatskim obilježjima, raznolikoj ponudi turističkih atrakcija i gostoljubivosti lokalnog stanovništva, jedno je od najpoznatijih mjesta za odmor na hrvatskoj obali. Makarska se može pohvaliti cca 2 kilometra dugom pješčanom i šljunčanom plažom koja je postala jedinstveni simbol grada. Uz plažu, grad prikazuje slikovite šetnice u sjeni borova, u kojima se nalaze brojni turistički sadržaji, udobni hoteli, ugostiteljski objekti s gastronomskim užicima i mogućnosti zabave za ljude svih dobnih skupina.

Makarska je smještena u podnožju planinskog lanca Biokovo (1762 m), koji djeluje kao štiti od utjecaja kontinentalne klime. Regija je bogata mediteranskom vegetacijom i ima blage zime, uz duga i topla ljeta, često osvježena maestralom.

2.4.1. Arheološka zona na poluotoku Sv. Petar

Arheološko nalazište na poluotoku Sv. Petar u Makarskoj nalazi se na jugozapadnom rubu grada. Ovaj poluotok, karakteriziran gustom borovom šumom, geološkim formacijama i pejzažnom zonom, služi kao prirodna barijera i kontrolira ulaz u makarsku luku. Na primorskoj strani poluotoka, nasuprot grada, nalaze se kuće izgrađene u 19. i 20. stoljeću. Na najvišoj točki poluotoka nalazi se ravnica u kojoj se smještena crkva sv. Petra po kojoj je poluotok i dobio ime. U 20. stoljeću na krajnjem zapadnom vrhu poluotoka Sv. Petar izgrađen je svjetionik, a Vila Irena je zaštićeno kulturno dobro Hrvatske.

Prapovijesni bedem, koji je do danas jako dobro očuvan, proteže se stotinjak metara od sjeverozapada prema sjeveroistoku. Namjena mu je bila čuvanje naselja Gradina na vrhu, koje je dodatno zaštićeno strmim liticama koje su se okomito spuštale u more. Zbog svog strateškog položaja, Gradina na poluotoku Sv. Petar služila je kao važno uporište za kontrolu morskog prostora cijelog Bračkog kanala do Splitskih vrata. Arheološki nalazi sugeriraju da utvrda potječe iz kasnog neolitika (4. tisućljeće pr. Kr.), s kasnijom fazom u brončano doba (2. tisućljeće pr. Kr.), kada je vjerojatno i izgrađen bedem.

Restauratorskim radovima na crkvi sv. Petra, koja je sačuvala gotičku i baroknu fazu te Kačićeve grobove, otkriveni su antički zidovi iz 4. st. i temelji kule s cisternom obloženu visokokvalitetnom hidrauličnom žbukom iz ranog 4. st. stoljeća. Ispod crkve otkriveni su i ostaci starokršćanske crkve te ulomci oltarne pregrade uklopljene u zidove barokne građevine.

2.4.2. Trg fra Andrije Kačića Miošića, Fontana

U Makarskoj, točnije na Kačićevom trgu, 1775. izgrađena je pravokutna kasnobarokna fontana. U južnom dijelu fontane nalazi se kamenica iznad koje su u plitkom reljefu fino izrađena tri maskerona s bakrenim izljevima. Na kamenoj gredi iznad otvora nalazi se natpis, a sa strane su dva grba, od kojih jedan predstavlja najstariji grb Makarske. Radove na izgradnji nadgledao je majstor Iseppo Bisazzo. Godine 1990. fontana je doživjela temeljitu rekonstrukciju, pri čemu su svi kameni elementi pažljivo očišćeni.

Slika 6. Trg fra Andrije Kačića Miošića (Izvor: [imaginoso.com](https://www.imaginoso.com), preuzeto 24. srpnja 2023.)

2.4.3. Crkve sv. Ante i Andrije u Kotišini

Crkva sv. Andrije nalazi se izvan grada, južno od ceste koja vodi prema Vrgorcu. Jednostavna je jednobrodna pravokutna građevina s četvrtastom apsidom manjih dimenzija. Na zapadnom pročelju nalaze se ulazna vrata uokvirena ravnim i glatkim kamenim okvirom. Neposredno iznad vrata nalazi se četvrtasta kamena ploča s perforiranim šestero-krakom rozetom. Sljeme krova krase kamene luk preslice bez oslonca. Bočni zidovi crkve su neraščlanjeni, izgrađeni od pravilno obrađenog kamena složenog u redove. Krov je dvovodni i pokriven valovitim limom. Crkva sv. Andrije pripada skupini skromnih crkvića bez izrazitih stilskih obilježja, izgrađenih tijekom 17. i 18. stoljeća duž Makarskog primorja.

Današnja crkva sv. Ante Padovanskog nalazi se na obroncima Biokova, savršeno orijentirana i okružena bujnom šumom čempresa i borova. Ravni teren ispred crkve sa svih strana je omeđen kamenim zidovima. Izgrađena od bijelog klesanog kamena, crkva se može pohvaliti dvovodnim krovom ukrašenim crvenim crijepom. Sastoji se od

jednog broda i završava pravokutnom apsidom i peterokutnom sakristijom. Na vrhu glavnog pročelja nalazi se zvonik, oslonjen na stub, u kojem su smještena dva zvona. Glavno pročelje ima polukružni portal koji stvara središnju točku. Iznutra je svetište trijumfalnim lukom odvojeno od glavne lađe i uzdignuto na dvije stube. Crkva je opremljena kamenim glavnim oltarom koji uključuje mramorne elemente i datira iz 1940-ih. Na glavnom oltaru nalazi se kip sv. Antuna Padovanskog, dok s lijeve i desne strane slavluka stoje kipovi sv. Ivana Nepomuka i Bezgrješnog začeca koje su izradile tirolske radionice. Iznad glavnog ulaza nalazi se drveni kor do kojeg se dolazi čvrstim drvenim stubištem.

Zbog svojeg strateškog položaja i vjerne obnove dotad porušenih crkava, crkva sv. Ante predstavlja važan sakralni spomenik duž Makarskog primorja.

3. KULTURNO-POVIJESNO NASLJEĐE OTOKA SREDNJE DALMACIJE

U drugom poglavlju ovog završnog rada obrađuje se kulturno-povijesna baština otoka Hvara, Brača, Visa i Šolte.

3.1. OTOK BRAČ

Otok Brač najveći je otok u srednjodalmatinskoj skupini i treći po veličini na Jadranu. Od kopna je geografski odvojen Bračkim kanalom, od otoka Šolte Splitskim vratima, a od otoka Hvara Hvarskim kanalom. Najviši vrh na otoku je Vidova gora sa 778 metara, što je ujedno i najviši vrh među svim hrvatskim otocima.

Obalu otoka Brača karakteriziraju stjenovite i strme litice u vapnenačkim predjelima, dok su ostala područja relativno niska i pjeskovita. Južna strana, od Farske do Bola, i sjeverna strana, od Sutivana do Supetra, imaju pješčane poteze. Krajolik otoka uglavnom se sastoji od krških vapnenačkih formacija, uključujući vododerine, pukotine, šupljine, zaobljene doline i uvale. Unutrašnjost otoka, osobito između Ložišća i Nerežišća, kao i između Selaca, Novog Sela i Sumartina, pokazuje blaže reljefne oblike sa smeđim primorskim tlima, poznatim kao najplodnijim na otoku. Otok Brač prvenstveno se sastoji od vapnenca i dolomita, a njegovi su kamenolomi stoljećima bili značajan izvor kamena za dekoracije. Ovaj visokokvalitetni kamen prepoznali su

još stari Rimljani, koji su njime gradili gradove, amfiteatre, hramove, palače i grobnice diljem Dalmacije.

Istaknuti kamenolomi, smješteni u blizini Pučišća, Selaca, Postira, Splitske i Donjeg Humca, vade čuveni brački građevinski kamen. Naime, ova vrsta kamena korištena je u izgradnji istaknutih građevina poput Bijele kuće u Washingtonu i Dioklecijanove palače u Splitu.

3.1.1. Pustinja Blaca

Pustinja Blaca ima neizmjerne kulturno značenje i služi kao žarišna točka u prostoru, predstavljajući cjelovit i skladan ekosustav. Povezana je s obrađenim samostanskim poljima, imanjima i pastoralnim zaseocima koji se protežu do podnožja Vidove gore. Unutar ovog mikrokozmosa, pustinjački je samostan služio kao administrativno i kulturno središte, pružajući potrebnu infrastrukturu.

Zaštićeni prostor kompleksa Blaca treba promatrati kao osamljeni i zatvoreni vrt (*hortus conclusus*). Ne bi trebao izgubiti svoje intrinzične kvalitete vraćanjem prethodno kultiviranog prirodnog prostora. Održavanjem dobro uravnotežene kombinacije neukročene divljine i kultiviranih površina može se očuvati izvorna ljepota netaknute prirode.¹⁰

Pustinja Blaca ističe se kao osebujna prirodna znamenitost, ne samo na otoku Braču, već duž cijele hrvatske obale. Svoju oznaku kao pustinja zaslužuje zbog rijetke vegetacije u tom području. Svoje podrijetlo vuče iz obnovljene kamene špilje koja je u početku služila kao utočište poljičkim svećenicima. Odlučni pustinjaci, mučeći se uz strme litice, sagradili su crkvu, samostan, stambene i poljoprivredne objekte, te nepregledne šume pretvorili u bujne vinograde i maslinike.

Pustinja Blaca, koja služi i kao astronomski opservatorij, utjelovljuje i prirodno i kulturno čudo, predstavljajući izuzetan testament ljudskog rada i ustrajnosti. Dva kilometra zemljane staze namijenjeno je isključivo pješacima, a vodi do Blaca. Muzej

¹⁰ Bužančić, R. (2015.). Pustinja Blaca - kulturni krajolik. *Klesarstvo i graditeljstvo*, XXVI (1-2), str. 2.-19.

na tome mjestu prikazuje izvanrednu zbirku astronomskih artefakata, koje je prikupio posljednji pustinjač, i svrstava se među najpopularnije atrakcije za posjetitelje na otoku.

Slika 7. Pustinja Blaca (Izvor: tourist.hr, preuzeto 25. srpnja 2023.)

3.1.2. Zmajeva špilja

Zmajeva špilja, smještena na južnim obroncima Vidove gore, pustinjački je samostan koji datira iz 9. stoljeća. U 15. stoljeću služila je kao hram poljičkim glagoljašima, a ime špilje potječe od reljefa unutar nje, koji prikazuje kombinaciju različitih vjerovanja i praznovjerja. Naime, unutrašnjost špilje, pretežito ukrašena skulpturama i reljefima uklesanima u živi kamen, ističe se istaknutim likom zmaja na zapadnom zidu.

Značajan artefakt unutar špilje je rijetka replika izvornog hrvatskog glagoljskog teksta iz 1483., koji se trenutno nalazi u Dominikanskom muzeju u Bolu. Zbog slučajeva oštećenja i krađa dok je bila otvorena za posjetitelje, špilja je sada osigurana željeznim vratima, a vođene ture jedini su način istraživanja.

Zmajevi su prevladavajuća tema u špiljama diljem svijeta, a gotovo svaka zemlja sa špiljama ima svoju verziju zmajevе špilje. No, Zmajeva špilja na otoku Braču ima

posebno značenje jer se u njoj nalazi vidljiva figura zmaja koju je moguće promatrati svakodnevno.¹¹ Hrvatski speleolozi prvi put su istraživali Zmajevu špilju 1959. tijekom regionalnog speleološkog istraživanja koje je organiziralo Speleološko društvo Hrvatske u suradnji s vojskom. Tada su zapaženi vrijedni reljefi unutar špilje, ali zbog njihove klasifikacije "vojne tajne", rasprava o špilji, kao i drugim špiljama i jamama, bila je ograničena.

3.1.3. Mirje

Značajni ostaci većeg arhitektonskog sklopa poznatog kao Mirje nalaze se na uzvišenoj zaravni Malog briga, nadvisivši Postire. Ove ruševine okružene su obiljem maslina. S Mirja se pruža panoramski pogled na šire područje otoka, od Postira do Škripa i Supetra. U prošlosti su stanovnici ovih područja promatrali pomorsku aktivnost u unutarnjim vodama sa suprotne obale. Uz Mirje je raskrižje poljskih cesta koje naselja u unutrašnjosti povezuju s trasom stare otočne transverzale. Duž ove staze povremene lokve i poljske cisterne služe kao orijentiri i putokazi usred kultiviranog krajolika. Povijesni katastarski zapisi i kronike dokumentiraju složenu slojevitost agrarnog krajolika u kojem se prožimaju i transformiraju dominantne poljoprivredne prakse. Početkom 19. stoljeća don Andrija Ciccarelli, neposredni svjedok, zabilježio je krčenje zemljišta za uzgoj vinograda na Mirju u rukopisu o samostanima na otoku Braču.¹²

Kompleks na Mirju, nastao u kasnoj antici u 6. stoljeću, izvorno se prostirao na više zemljišnih posjeda. Poljska cesta dijagonalno je presijecala kompleks protežući se od sjeverozapadnog rizalita, prolazeći kroz trijem i unutarnje dvorište, do jugoistočnog ugla. Kako bi se zaštitio lokalitet, započeo je postupni proces premještanja poljske ceste i konsolidacije cjelokupnog arhitektonskog sklopa. Mirje čuva bogatu povijesnu ostavštinu. Ruševine, okružene bujnim vinogradima, predstavljaju ostatke benediktinskog samostana, zajedno s pratećim vjerskim i gospodarskim objektima.

11 Božić, V. (1995.). Zmajeva špilja. *Speleolog*, 42-43 (1), str. 17.-21.

12 Kovačić, V. (2019.). Mirje - kasnoantički cenobij na Malom brigu iznad Postira. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 45 (1), str. 63.-88.

3.1.4. Muzej otoka Brača

Muzej otoka Brača, osnovan 1979., nalazi se u Radojkovićevoj kuli, građevini iz 16. stoljeća u Škripu. Ovaj muzej nudi cjelovit prikaz povijesti i kulturne baštine otoka. U muzeju se nalaze značajni povijesni ostaci, uključujući ilirske zidine iz 1400. godine prije Krista, na kojima je izgrađen rimski mauzolej.¹³ Kasnije je izgrađena obrambena utvrda Radojković, koja danas služi kao Muzej otoka Brača i u kojoj su izloženi fascinantni eksponati iz špilje Kopačine, rimski nadgrobnji spomenici, pomorske karte i razne bračke rukotvorine.

Među mnogo arhitektonskih i kiparskih spomenika izdvajaju se lik Herkula, artefakti s Mirja, poznati odljev Povaljskog praga (antička kamena ploča), kao i intrigantna zbirka fotografija, oružja i dokumenata iz Drugoga svjetskog rata. U donjem dijelu muzeja posjetitelji mogu istražiti rimski mauzolej, koji je poznat po legendi koja sugerira da je to mjesto ukopa žene i kćeri cara Dioklecijana.

3.2. OTOK HVAR

Hvar, poznat i kao otok sunca i lavande, popularno je turističko odredište u Hrvatskoj. Njegova fascinantna i bogata povijest, zajedno s bogatom kulturnom baštinom, učinili su Hvar poznatijim u svijetu nego ikad prije.

Ono što izdvaja otok i grad Hvar od ostalih prekrasnih mjesta na Jadranu prvenstveno je nasljeđe različitih nacionalnih, kulturnih i civilizacijskih skupina koje su nastanjivale i vladale otokom. Ova jedinstvena povijest, isprepletana različitim civilizacijskim utjecajima, zajedno sa svojom ljepotom koja oduzima dah, a koja je inspirirala brojne umjetnike, doveli su do toga da Hvar posjeduje impresivnu kolekciju od 936 spomenika. Među njima je šest zaštićenih mjesta UNESCO-a. Hvar je također dom prvog europskog građanskog kazališta i rodno mjesto utjecajnih pojedinaca koji su dali trajne doprinose domaćoj kulturi i svjetskoj književnosti, poput Hanibala Lucića i Petra Hektorovića.

¹³ Visit Brač Island: Muzej otoka Brača; <https://www.otok-brac.hr/tours/muzej-otoka-braca-skrip/BR-TR-146> (17. srpnja 2023.)

Otok Hvar sastoji se od četiri glavna administrativna središta: Jelse, Hvara, Sućuraja i Staroga Grada, a potonji je priznat kao najstariji grad u Hrvatskoj - osnovali su ga Grci 384. godine pr. Kr. Smješten na spoju dubokog zaljeva i bujnog prostranstva polja, Stari Grad ima povijesni značaj Hvara. Godine 2008. dobio je priznanje UNESCO-a, kada su njegova povijesna jezgra i Starogradsko polje uvršteni u zaštićenu svjetsku baštinu. Jedna od njegovih najpoznatijih građevina je Tvrdalj, šarmantni renesansni dvorac koji je u 16. stoljeću sagradio hrvatski pjesnik Petar Hektorović, s ribnjakom i vrtom.

3.2.1. Trg sv. Stjepana/Pjaca

Pjaca, središnji hvarski trg, slovi kao najveći trg u Dalmaciji. Izvorno je to bio duboki zaljev, koji se kroz nekoliko stoljeća zasipavanjem postupno pretvarao u prostor između dva utvrđena grada, Groda na sjeveru i Burga na jugu. S vremenom je dobio današnje dimenzije.¹⁴ Do 15. stoljeća trg je već dobio oblik, pozicioniran s katedralom na istoku i morem na zapadu. U početku je bio širi od svoje sadašnje veličine, ali zbog ograničenog prostora unutar utvrđenog grada, kuće su izgrađene na sjevernom dijelu trga, okrenutom prema gradskim zidinama. U srcu Pjace središnja je točka komunalni zdenac iz 1520. Trg je potpuno popločen 1780.

¹⁴ Kulturne znamenitosti i UNESCO baština. <https://visithvar.hr/hr/see-and-do/kulturne-znamenitosti/> (18. srpnja 2023.)

Slika 8. Trg sv. Stjepana (Izvor: tourist.hr, preuzeto 26. srpnja 2023.)

3.2.2. Ljetnikovac Hanibala Lucića

Ljetnikovac Hanibala Lucića nalazi se u sjeverozapadnom dijelu Staroga grada. Zapadno graniči s ruralno-gospodarskim sklopom Fazanić, a u neposrednoj je blizini kompleksa Gariboldi, Bučić i Tvrđalj. Pozicioniran na rubu naselja, svojim položajem omogućuje širenje u smislu veličine, broja sastavnica i složenosti tlocrta. Može se opisati kao prigradski seosko-gospodarski kompleks koji predstavlja primjere hvarskog ruralnog arhitektonskog stila. Sjeverno pročelje je okrenuto prema javnoj prometnici, ali je jedina veza s mrežom naselja putem prilaza.¹⁵

Svi elementi kompleksa raspoređeni su oko unutarnjeg dvorišta, s najotvorenijim pročeljem okrenutim prema jugu prema vinogradima i voćnjacima Starogradskog polja, ističući ruralnu bit cijelog kompleksa. Zatvorena prostorna organizacija ruralno-gospodarskih kompleksa, koju karakteriziraju elementi koji se okupljaju oko unutarnjih otvorenih prostora kao što su dvorišta i vrtovi, te sklonost usklađivanju glavnih pročelja

15 Tudor, A. (2003.). Ljetnikovac Hanibala Lucića u Starom Gradu na Hvaru. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (27), str. 119.-131.

stambenih kuća s okolnim krajolikom, razlikuje ove komplekse unutar naselja od ostalih kuća ili građevina.

Izgrađena sredinom 16. stoljeća, ova ustanova se sastoji od dvije kuće i prostranog vrta u renesansnom stilu unutar svojih zatvorenih prostorija. Istočna kuća služila je kao stan vlasnika, dok je zapadna kuća ispunjavala gospodarske funkcije. U ljetnikovcu na imanju trenutno je smješten Muzej hvarske baštine.

3.2.3. Gradska tvrđava (Fortica)

Gradnja gradske utvrde započela je nakon 1278., nakon potčinjavanja Hvara mletačkoj vlasti. Ova tvrđava, zajedno s gradskim zidinama, čini osebujan obrambeni sustav.¹⁶ Godine 1551. podignuta je nova tvrđava na mjestu prvotne, koja je za vrijeme turske provale 1571. pružala utočište i zaštitu onima koji su tražili utočište unutar svojih zidina. Nažalost, 1579. tvrđava je pretrpjela značajna oštećenja uslijed eksplozije u skladištu baruta, izazvane udarom groma. Radovi na obnovi dogodili su se tek početkom 17. stoljeća za vrijeme vladavine kneza Pietra Semitecola, što je rezultiralo dodavanjem baroknih obrambenih bastiona. Završna vojarna izgrađena je za vrijeme vladavine Marije Terezije 1775.-1776. U sklopu tvrđave nalazi se zbirka amfora.

3.2.4. Katedrala sv. Stjepana I., pape i mučenika

Katedrala svetog Stjepana I., pape i mučenika, sagrađena je na temeljima nekadašnjeg benediktinskog samostana svete Marije od Lesne. Katedralom je proglašena u 13. stoljeću, kada se sjedište biskupije iz Staroga Grada preselilo u Hvar.¹⁷ Nova katedrala podignuta je između 16. i 18. stoljeća. Slijedi trobrodnu baziliku s pravokutnim svetištem i renesansnim korom. Na zapadnom pročelju nalazi se kasnorenesansni trolist koji simbolizira Presveto Trojstvo. Godine 1549.-1550. podignut je zvonik sa sjeverne strane. Interijer je ukrašen oltarima i propovjedaonicama iz gotičkog razdoblja, na kojima su prikazane slike venecijanskih majstora.

¹⁶ Hvar Heritage; <https://www.hvarheritage.com/hr/cultural-heritage/fortica> (18. srpnja 2023.)

¹⁷ Hvar Heritage; <https://www.hvarheritage.com/hr/cultural-heritage/fortica> (18. srpnja 2023.)

3.2.5. Povijesno kazalište i Arsenal

Početni Arsenal, osnovan između 1292. i 1331., funkcionirao je kao brodogradilište za galije. U 16. stoljeću na istom je mjestu izgrađen novi Arsenal, ali je nažalost stradao u požaru tijekom turske invazije 1571. Današnji oblik dobio je tijekom restauracije i proširenja 1611., koje je vodio knez Pietro Semitecolo. Godine 1612. sjeverno je pročelje dobilo dodatak poznat kao Fontik, koji je služio kao skladište žita. Iznad njega izgrađen je Belvedere, terasa koja je omogućila pristup teatru osnovanom iste godine, priznatom kao prvo javno kazalište u Europi.¹⁸

Hvarsko povijesno kazalište smješteno je na drugom katu zgrade Arsenala. Na ulaznim vratima kazališta nalazi se natpis: ANNO SECVNDO PACIS MDCXII, što znači da je 1612. druga godina mira između sukobljenih strana u hvarskoj zajednici. Gledalište s ložama dograćeno je 1803., što se poklopilo s osnivanjem Kazališne družine. Današnji neobarokni izgled kazališta potječe iz sredine 19. stoljeća. Sačuvane su dvije zidne scenografije, a na stražnjem zidu pozornice još je vidljiva freska iz 1819. Osim toga, restaurirana je freska s prikazom Kneževih dvora, izgrađena oko 1900., koja je postavljena na pomične ploče.

3.3. OTOK ŠOLTA

Otok Šolta, smješten u neposrednoj blizini gradova Splita i Trogira, tražena je destinacija za nautičare koji započinju ili završavaju svoje *charter* izlete u njegovim raznim uvalama. No, Šolta nudi više od jednostavnog prenoćišta za nautičare u blizini Splita. Obuhvaća carstvo ilirskih legendi, drevnih ribnjaka, srednjovjekovne poezije, živopisne nautičke baštine i sve većeg značaja u enologiji i mediteranskim kulinarskim delicijama.¹⁹

Šolta se sastoji od osam sela, Gornje Selo, Srednje Selo i Donje Selo te Grohote, administrativno središte u unutrašnjosti. Stare seoske luke, Rogač, Nečujam, Stomorska i Maslinica, sve su okrenute prema unutrašnjosti i služe kao žarišta ljetnih događanja na otoku. Vrijedno je napomenuti da se ovih osam sela proteže duž jedine otočke ceste koja vijuga od istoka prema zapadu, u dužini od svega 14 kilometara.

¹⁸ Isto (18. srpnja 2023.)

¹⁹ Visit Šolta; <https://visitsolta.com/hr/kulturna-bastina> (18. srpnja 2023.)

Otok Šoltu u antičko doba spominje grčki geograf Pseudoskilak (4. st. pr. Kr.) kao Olynta, a kasnije ga rimski pisci nazivaju Solenta, Solentia i Solentius. Naziv potječe od izraza za nezrelu smokvu. Dok je otok Šolta bio naseljen, na tom području postoje ograničeni arheološki nalazi iz ilirskog doba.²⁰ No, najstarije legende vežu se uz Ilire, a prema legendi kraljica Teuta imala je utvrdu iznad Senjske uvale na južnoj strani otoka, čiji se ostaci još mogu vidjeti. Razna naselja i artefakti, uključujući kamene natpise, ukazuju na rimsku prisutnost na otoku. Stanovnici Šolte nosili su nasljeđe kršćanstva od svojeg ranog naseljavanja do danas. Kršćanstvo se na otoku počelo širiti početkom 4. stoljeća, o čemu svjedoče ostaci bazilike i sarkofaga u crkvi sv. Stjepana u Grohotama.

3.3.1. Arheološko nalazište Banje

U blizini plaže u uvali Banje u Rogaču na otoku Šolti, nalaze se ostaci antičke vile rustike. Prethodno su ispod i unutar kuće koja je pripadala inženjeru Vicku Dvorniku, a kasnije je služila za potrebe nekadašnjeg odmarališta "Jugoplastike", vidljivi stari zidovi i dobro očuvana antička cisterna zidana fino uslojenim kamenjem i obložena vodonepropusnom žbukom.²¹ Međutim, tijekom izgradnje odmarališta, mnogi od tih arhitektonskih ostataka su nažalost srušeni. Trenutno je izdržao i vidljiv je samo 17 metara dug i pola metra visok antički zid južno od odmarališta.

Tijekom iskapanja temelja restorana otkriveni su temelji zidova i kasnoantički kapitel te različiti ulomci antičke keramike. Osim toga, pronađeno je nekoliko manjih površina ukrašenih mozaičkim pločicama. Prema mjesnim pričama, zidine su se također nalazile u moru, na sjeverozapadnoj strani zaljeva, možda ostaci mola. Zapadno od kompleksa otkriveni su grobovi unutar amfora. Na temelju istraživanja provedenih 1986. prilikom proširenja restorana, može se zaključiti da se u uvali Banje u Rogaču nalaze ostaci kasnoantičke vile rustike iz 3.-4. stoljeća.²²

²⁰ Isto (18. srpnja 2023.)

²¹ bus.hr; Znamenitosti Šolte; <https://bus.hr/hrvatska/kulturna-dobra-opcine-solta/> (18. srpnja 2023.)

²² Isto (18. srpnja 2023.)

Tijekom 2011. na zaštićenom području provedena su zaštitna arheološka istraživanja koja su otkrila mozaik i ostatke termalnog kompleksa, uključujući i tragove sustava hipokausta. S obzirom na položaj, prisutnost mozaika i kapitel, vila je vjerojatno imala luksuzniji karakter. Središnji dio kompleksa, prema moru, vjerojatno je imao otvoreni trijem, što je bilo slično kompleksu u Bilicama kod Šibenika.

3.3.2. Arheološko nalazište Vela straža

U blizini Gornjeg Sela na otoku Šolti nalazi se antička utvrda Vela straža. Na njezinom vrhu je plato omeđen obrambenim bedemima, koji služi kao zaštitna i utvrđena građevina. Obrambeni zidovi izgrađeni su tehnikom suhozida, dok su sa sjeverne strane u obrambenu strukturu djelomično ugrađene prirodne stijene. Tvrđava, uključujući obrambene zidove, ima promjer od oko 100 metara.

U skladu sa svojim imenom, Vela straža je u prapovijesti imala ključnu geostratešku poziciju. Omogućavala je kontrolu i komunikaciju s ostalim kaštelima na otoku, kao i s kaštelom Rat kod Ložišća na susjednom otoku Braču.²³ Također je služila kao osmatračnica za praćenje značajnog morskog prolaza poznatog kao Splitska vrata. Gradinu su naseljavali Iliri koji su birali visoka brda i uzvišenja s pogledom na manja polja i proplanke, poput obližnjeg polja kod Gornjeg Sela.

Tvrđava je vjerojatno ostala u upotrebi od brončanog do mlađeg željeznog doba. Unatoč svojem povijesnom značaju, Kaštel Vela straža, kao i ostale prapovijesne gradine na Šolti, nikada nije formalno arheološki istražen niti je temeljito dokumentiran u stručnim publikacijama. Stoga buduća sustavna arheološka istraživanja brdskih naselja na otoku Šolti imaju značaj u razotkrivanju njihove tipologije, morfologije, prostorne organizacije i drugih aspekata društveno-ekonomskog života prapovijesnog stanovništva otoka Šolte.

3.3.3. Crkva sv. Jelene

Crkva svete Jelene sagrađena je sredinom 18. stoljeća na mjestu starokršćanske građevine iz 6. stoljeća. Smještena južno od naselja Donje Selo, uz glavnu otočnu

²³ bus.hr; Znamenitosti Šolte; <https://bus.hr/hrvatska/kulturna-dobra-opcine-solta/> (18. srpnja 2023.)

prometnicu, jednobrodna je građevina s pravokutnom apsidom, odgovarajuće poravnano. Pročelja su izrađena od klesanog kamena, a krovšte je dvovodno i pokriveno valovitim limom.

Primarno zapadno pročelje ima skroman ulaz s kamenim pragovima, a iznad njega je kružni prozor. Na vrhu pročelja nalazi se jedno zvono na drvenom nosaču. Unutar crkve u oltaru se nalazi ranokršćanski sarkofag ukrašen uklesanim križem. U zidove apside ugrađeni su ulomci starokršćanskih elemenata. Desno od ulaza nalazi se kamena krstionica s natpisom na hrvatskom jeziku iz 1746., koju je vješto izradio domaći majstor Jakov Grković.

3.3.4. Crkva sv. Mihovila

Crkva sv. Mihovila nalazi se u Šoltanskom polju, a prvi put se spominje 1398. Podignuta je u romaničko-gotičkom arhitektonskom stilu. Oko crkve je kameni zid koji omeđuje groblje. Sama crkva je jednobrodna građevina s polukružnom apsidom, odgovarajuće orijentirana. Izgrađena je od nepravilno klesanog kamena, dok je dvovodni krov pokriven kamenim pločama.

Glavno pročelje crkve ima jednostavan ulaz s nadvratnikom na kojem je urezan križ. Iznad ulaza je polukružna luneta s lukom sastavljenim od dugih uskih kamenova. Unutar interijera sačuvane su srednjovjekovne freske u gotičkom stilu koje prikazuju lokalne i narodne karakteristike. Naime, crkva sv. Mihovila slovi kao najstarija sačuvana crkva na Šolti.

3.4. OTOK VIS

Otok Vis, smješten u Jadranskom moru uz obalu Hrvatske, slikovito je odredište poznato po svojoj prirodnoj raskoši, povijesnoj važnosti i mirnom ambijentu. Sa zadivljujućom prošlošću koja seže u antičko doba, Vis je naseljen od 4. stoljeća prije Krista, a isprva su ga naselili Grci. Njegov strateški položaj u Sredozemlju učinio ga je značajnom točkom interesa, što je rezultiralo nizom vladara, uključujući Rimljane, Bizantinca, Mlečane, Austrijance i Talijane, sve do 20. stoljeća kada pripada Jugoslaviji i potom Republici Hrvatskoj.

Vis se može pohvaliti mnoštvom kulturno-povijesnih znamenitosti. Sam grad Vis predstavlja dobro očuvanu arhitekturu koja obuhvaća različite epohe, uključujući rimske, mletačke i austrijske utjecaje. Arheološki muzej čuva artefakte iz drevne povijesti otoka, dok vojne strukture, poput Titove špilje, gdje je jugoslavenski vođa zapovijedao svojim stožerom tijekom Drugog svjetskog rata, pridonose povijesnom značaju otoka.

Otok se sastoji od dva glavna grada, Visa i Komiže, popraćenih brojnim manjim naseljima razasutim duž obale i unutrašnjosti. Povijesno gledano, Komiža je prvenstveno služila kao ribarska luka, dok je grad Vis imao središnju ulogu u poljoprivredi i trgovini. Oba grada su smještena u zaklonjenim uvalama, a trajektna luka se nalazi na povoljnoj lokaciji u gradu Visu.²⁴

3.4.1. Tvrđava Kralj Juraj III.

Gradnja tvrđave Fortica započela je u travnju 1812., strateški smještene na ulazu u duboki Viški zaljev, poznat kao luka Sv. Jurja, a nazvana je po tadašnjem vladaru, kralju Jurju III.

Smještena na vrhu zapadnog poluotoka, točno nasuprot otočiću Sv. Jurja (Hosta), tvrđava poprima izduženi oblik, duljine 105 metara i širine 32 metra. Okružena jarkom dubokim 2 metra, istočna strana kosih zidova obuhvaća široki polukružni ulaz. Pristup tvrđavi bio je omogućen preko drvenog pokretnog mosta, dok je iznad ulaza bio istaknut uzdignuti reljef britanske zastave i dva cvijeta sa svake strane.

Obrambeni zidovi koji okružuju unutarnja dvorišta dosežu prosječnu visinu od 8 metara. U okviru vanjskog obrambenog zida nalazile su se vojarnje za časnike i vojne posade te skladišta za barut i druge potrepštine. U drugom dvorištu, orijentiranom prema jugu, nalazile su se cisterne za kišnicu.

Primarni objekt unutar tvrđave, poznat kao vojarna, projektiran je kao jednokatna pravokutna građevina, postavljena okomito na vanjske obrambene zidove. Njegov

²⁴ Visinfo.org; <https://www.visinfo.org/hr/otok-vis/> (19. srpnja 2023.)

ravni krov imao je vanjski ogradni zid s polukružnim otvorima za topove. Nakon odlaska engleskih vojnika s Visa, tvrđava je ostala u uporabi austrijske vojske, a kasnije je služila bivšoj JNA (Jugoslavenskoj narodnoj armiji) nakon Drugog svjetskog rata. Trenutno je tvrđava demilitarizirana.

Slika 9. Tvrđava Kralj Juraj 3. (Izvor: Tz-vis.hr, preuzeto 27. srpnja 2023.)

3.4.2. Crkva sv. Ciprijana i Justine

Crkva sv. Ciprijana i Justine, primjer kasnobarokne arhitekture, sagrađena je 1742. u istočnom dijelu grada Visa, točnije na području Kuta. Na njezinom se mjestu prije nalazila crkva sagrađena početkom 15. stoljeća, a ostaci ove ranije građevine mogu se vidjeti na stražnjoj strani današnje crkve, s gotičkim prozorskim otvorom koji je zapečaćen ciglama.

Ravno pročelje crkve predstavlja kasnobaroknu ornamentiku isprepletenu s elementima gotike. Okrugli i četverolisni prozori usklađeni su s baroknim volutama na trokutastom zabatu. Gornji dio pročelja graditelji su ukrasili sa sedam prozorčića i nišom u kojoj se nalazi kip mučenika sv. Ciprijana, uokviren ležećim i isprepletenim volutama. U donjem dijelu, kod portala, plitki pilastri ukrašeni su ružama.

Strop crkve, izrađen od drva, ima reljefne kasetirane uzorke s ukrasima u obliku dijamanta i stiliziranim cvijećem. U sredini je umetnuto platno s prikazom Stvoritelja. Usporedno s gradnjom crkve, uz nju je podignut zvonik. Slično kao i na crkvenom pročelju, zvonik ima dekorativne horizontale, četverolisne otvore, reljefne ruže, anđeoske figure, elipsaste prozore i završetke. Zvono je u obliku bifore, natkriveno piramidalnim krovom. Osim toga, prisutnost puškarnica okrenutih prema luci sugerira da su graditelji uzdignuti položaj kule smatrali obrambenim.

3.4.3. Arheološki muzej grada Visa

Arheološki muzej nalazi se u sklopu Gospine baterije, primarne utvrde koju je izgradila Austrija za vrijeme svoje uprave nad otokom Visom početkom 19. stoljeća. U muzeju se nalaze tri različite zbirke.²⁵ Prva zbirka, pod nazivom Susret sa Zavičajnim muzejom otoka Visa, predstavlja arheološko-etnografsku i kulturno-povijesnu izložbu u organizaciji Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu i Arheološkog muzeja u Splitu.

Izložba počinje s grčkom keramikom koja datira iz 3. do 1. stoljeća prije Krista, koja pruža uvid u svakodnevni život viških Grka. Značajni predmeti u ovom dijelu uključuju kameni reljef koji prikazuje rimskog boga Marsa iz 1. do 2. stoljeća poslije Krista, kao i tri kamene glave. Drugi dio izložbe bavi se ribarskom tradicijom Visa. Istaknuti središnji dio je pramac ribarskog čamca, prikazan kao da je netom izvučen. Oko njega su razni ribarski alati i pomorska oprema, poput koplja, vitla, vesala, pumpi za čamce, sidra, mreža i drugih srodnih predmeta. Završni dio izložbe prikazuje građanski namještaj, artefakte vezane uz brodogradnju, vinogradarstvo, prijevoz robe i suvremenu povijest.

Također, u Arheološkom muzeju nalazi se i Hidroarheološka zbirka amfora iz uvale Vela Svitnja. Ova zbirka proizašla je iz arheoloških istraživanja koja je proveo Arheološki muzej u Splitu tijekom 1970-ih godina, gdje su u uvali otkrivene 634 amfore. Mnoge od ovih amfora još su imale poklopce u vratu.²⁶

25 TZ Grad Vis; <https://www.tz-vis.hr/stranice/kulturna-bastina-grada-visa/22.html> (19. srpnja 2023.)

26 Isto (19. srpnja 2023.)

Još jedna značajna zbirka unutar muzeja je zbirka helenističkih spomenika, koju također čuva Arheološki muzej u Splitu. Ova zbirka najveća je takve vrste u Hrvatskoj, a uključuje prapovijesni materijal iz brončanog i željeznog doba koji potječe s raznih lokacija na otoku. Obuhvaća keramičke ulomke, fibule i spiralne ukrase. Zbirka također sadrži posuđe za koje se vjeruje da je proizvedeno u Issi, ženski nakit, brončanu enohiju koja se koristila u ritualne svrhe i male kamene žrtvenike, među ostalim artefaktima.

3.4.4. Rimsko kazalište i rimske terme

Rimska arhitektura postigla je značajnu prekretnicu stvaranjem javnih termalnih kompleksa, koji su uključivali poseban sustav gradnje poznat kao hipokaust (*hypocaustum*) za grijanje prostorija i bazena.

Ovi kompleksi, poznati kao terme, obično su se sastojali od raznih prostorija dizajniranih za različite svrhe, kao što su *tepidarium* (soba s umjerenom temperaturom), *caldarium* (soba za kupanje s toplom vodom), *frigidarium* (bazen s hladnom vodom), *apoditerium* (svlačionica) i *sudatorium* (parna kupelj).²⁷ Osim svoje funkcije kao kupališta, te su zgrade služile kao živahna središta društvenih i kulturnih aktivnosti, ugošćujući poslovne sastanke, umjetničke izložbe, recitale poezije i još mnogo toga. Antičke terme Issa, izgrađene u 1. stoljeću, nalazile su se u obalnom dijelu grada, u blizini današnje crpne stanice.

Još jedan arhitektonski dragulj koji se nalazi u većini velikih drevnih gradova bila je velika i složeno dizajnirana zgrada kazališta. Kazalište Isej, ustanovljeno arheološkim iskapanjima, jedno je od četiri poznata kazališta u Hrvatskoj. Podignuta je na poluotoku Prirovu u 1. ili 2. stoljeću. Dok potpuni ostaci kazališta Isej danas više nisu vidljivi zbog izgradnje samostana od strane franjevac konventualaca početkom 16. stoljeća, činjenica da je samostan izgrađen na vrhu kazališta pokazuje izvanrednu očuvanost njegovih struktura, koje su bile sposobne podnijeti težinu samostanskih zidova. Kazalište Issa, kao i druga antička kazališta, sastoji se od triju glavnih komponenti: gledališta (*cavea*), orkestra (*orchestra*) i pozornice (*scaenae frons*). Vidljiv je samo dio vanjskog polukružnog zida gledališta, ukrašenog sačuvanim

²⁷ Isto (19. srpnja 2023.)

frizovima. U podrumu samostana još je sačuvan dio nadsvođenog hodnika koji je služio kao oslonac za gornje redove kamenih sjedala u gledalištu. Ostali arhitektonski elementi kazališta leže ispod zemlje. Posjet kazalištu moguć je uz dogovor s franjevcima.

3.4.5. Crkva i samostan sv. Nikole

Dok se isprva vjerovalo da je kompleks benediktinskog samostana i crkve sagrađen u 9. stoljeću, prvi pisani spomeni o njemu pojavljuju se u 12. stoljeću. Samostan je posvećen svetom Nikoli, zaštitniku pomoraca, a sam naziv Muster na lokalnom govoru označava samostan. Kao primarna crkva u Komiži, doživjela je više obnova i proširenja između 13. i 18. stoljeća.

Prvotna jednobrodna crkva je u 16. stoljeću proširena prema sjeveru s lađom u gotičkom stilu, nakon čega je u 17. stoljeću dograđen središnji barokni brod.²⁸ Naknadno su dograđene još dvije lađe s južne strane, što je rezultiralo slikovitom petobrodnom strukturom koja je danas izdvaja kao najznamenitiju crkvu na Visu. Opsežna proširenja dovršena su oko 1634., a glavni ulaz, s dvostrukim zabatom i prikazima dva starozavjetna proroka, izgrađen je u baroknom stilu.

Krajem 18. stoljeća obnovljen je srednjovjekovni zvonik. Unutar crkve na drvenom glavnom oltaru nalaze se kipovi Preobraženja, Krista, Mojsija, sv. Ilije, sv. Josipa i sv. Jeronima. Iznad oltara, barokni trijumfalni luk s prikazom Raspeća, Marije i Marije Magdalene. Značajna su skulpturalna djela: kamena posuda za svetu vodu, dva kipa sv. Katarine i sv. Dominika, barokni kip Marije s malim Isusom, reljefne glave anđela i renesansna propovjedaonica.²⁹ Brojni nadgrobni spomenici s imenima i grbovima starih komiških obitelji, poput Vitaljića, Marinkovića, Mardešića i Ivčevića, obilježavaju počivališta svećenika i plemića.

U kompleksu se nalazi značajna zbirka umjetnina, pretežito srebrnih komada. Među najpoznatijima su dva srebrna kaleža, križ koji je izradio venecijanski zlatar, dva pontifikala u rokoko stilu i barokna kadionica.

28 Crkva sv. Nikole (Muster); <https://vis-central.com/vodic/crkva-sv-nikole-muster/> (19. srpnja 2023.)

29 Isto (19. srpnja 2023.)

Visoka građevina, smještena u južnom dijelu kompleksa samostana i crkve, potječe iz 13. stoljeća, što je čini jednom od najstarijih utvrda u Dalmaciji. Uz kule su postavljeni obrambeni zidovi koji su upućivali na njihovu namjenu u zaštiti samostana i crkve.

Slika 10. Crkva i samostan sv. Nikole (Izvor: vis-central.com, preuzeto 27. srpnja 2023.)

3.4.6. Crkva i samostan sv. Jerolima

Crkva i samostan sv. Jere podignuti su početkom 16. stoljeća na poluotoku Prirovu. Pročelje crkve izgrađeno je od mramora dobivenog iz obližnjih ostataka drevne Isse, uključujući materijale spašene iz rimskog kazališta na kojem je izgrađen franjevački samostan.³⁰

Vrata crkve su jednostavnih profila i ukrašena plitko izrezbarenim ružama, nadopunjenim lunetom iznad njih. Prema sredini crkvenog pročelja, gotičko-renesansni prozor prstenaste forme okružen je ovulima. Na sjevernim vratima nalazi se nedovršeni reljef s prikazom stigmatizacije. Uz istočni rub samostanske zgrade

30 TZ Grada Visa; <https://www.tz-vis.hr/stranice/sakralni-objekti/104.html> (19. srpnja 2023.)

uzdiže se zvonik, dok se s južne strane nalazi crkva renesansnih obilježja, uključujući barokne oltare, kasnobarokni kor i orgulje. Inventar crkve i samostana obuhvaća niz stilskih i vremenskih razdoblja, od gotike do secesije. Većina predmeta potječe iz talijanskih majstorskih radionica, posebice onih u Veneciji.

Među posebno vrijednim komadima su gotičko raspelo i oslikani kožni jastuk iz 17. do 18. stoljeća. Samostan sv. Jerolima službeno je upisan u Registar kulturnih dobara Republike Hrvatske.

Slika 11. Crkva sv. Jerolima (Izvor: [Holiday-Link.com](https://www.holiday-link.com), preuzeto 27. srpnja 2023.)

ZAKLJUČAK

Završni rad Materijalno kulturno-povijesno nasljeđe srednje Dalmacije na sažet način prikazuje i dočarava bit i značaj bogate prošlosti i nasljeđa ove regije. S velikim fokusom na gradove Split, Trogir, Omiš i Makarsku, kao i na otoke Brač, Hvar, Šoltu i Vis, u radu se opisuje karakteristično i iznimno značajno kulturno blago srednje Dalmacije.

Istraživanje arheoloških nalazišta i arhitektonskih čuda u gradovima poput Splita i Trogira te sakralnih objekata i zadivljujućih utvrda gradova poput Omiša i Makarske, baca svjetlo na trajno nasljeđe koje su za sobom ostavile drevne civilizacije koje su tamo nekada živjele. Zamršeni detalji tradicionalnih zanata i artefakata koji se nalaze u ovim gradovima i izvan njih nude vrijedan uvid u svakodnevni život i umjetničku briljantnost prošlih generacija. Štoviše, zadublivanje u povijesne događaje koji su se odvijali u ovoj regiji daje živopisnu sliku različitih utjecaja koji su oblikovali srednju Dalmaciju. Od mletačke vladavine do osmanskog utjecaja, svako poglavlje u njegovoj povijesti ostavilo je neizbrisiv trag na kulturnom krajoliku.

Uključivanje otoka Brača, Hvara, Šolte i Visa daje dodatnu dubinu pripovijesti. Njihovo jedinstveno nasljeđe i izraziti doprinosi identitetu regije naglašavaju važnost očuvanja i njegovanja materijalnih kulturnih aspekata koji ih definiraju.

Završni rad nastoji ukazati na zadivljujući i jedinstveni identitet regije, poštovanje nasljeđa njezinih gradova i otoka. Služi kao dokaz otpornosti i kreativnosti svojih ljudi, potičući sve nas da čuvamo i štitimo vrijednu baštinu srednje Dalmacije.

LITERATURA

Knjige i članci:

1. Božić, V. (1995.). Zmajeva špilja. *Speleolog*, 42-43 (1), str. 17.-21.
2. Bužančić, R. (2015.). Pustinja Blaca - kulturni krajolik. *Klesarstvo i graditeljstvo*, XXVI (1-2), str. 2.-19.
3. Kovačić, V. (2019.). Mirje - kasnoantički cenobij na Malom brigu iznad Postira. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 45 (1), str. 63.-88.
4. Marin, E. (1979). Salona. *Latina et Graeca*, 1 (14), str. 17.-38.
5. Marin, Emilio. Dioklecijanova palača u Splitu. *Latina et Graeca*, vol. 1, br. 12, 1978., str. 15.-28.
6. Piplović, S. (2015.) Splitske prokurative. *Kulturna baština*, (41), str. 245.-290.
7. Benyovsky Latin, I. (2010). Razvoj srednjovjekovne operarije – institucije za izgradnju katedrale u Trogiru. *Croatica Christiana periodica*, 34 (65), str. 1.-18.
8. Špikić, M. (2004.). Peristil između tradicije i suvremenosti. *Kvartal*, I (3-4), str. 21.-24.
9. Vojnović, B. (1992.). Sveti Duje - zaštitnik Splita. *Etnološka tribina*, 22 (15), str. 175.-183.
10. Tudor, A. (2003.). Ljetnikovac Hanibala Lucića u Starom Gradu na Hvaru. *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, (27), str. 119.-131.
11. Žmegač, A. (2011.). Dva prikaza trogirskih utvrda iz XVII. stoljeća. *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 42 (1), str. 297.-305.

Internetski izvori:

1. Hvar Heritage; <https://www.hvarheritage.com/hr/cultural-heritage/fortica> (18. srpnja 2023.)
2. TZ Grad Vis; <https://www.tz-vis.hr/stranice/kulturna-bastina-grada-visa/22.html> (19. srpnja 2023.)
3. TZ Omiš; <https://www.visitomis.hr/kulturna-i-prirodna-bastina> (14. srpnja 2023.)
4. Visit Brač Island: Muzej otoka Brača; <https://www.otok-brac.hr/tours/muzej-otoka-braca-skrip/BR-TR-146> (17. srpnja 2023.)
5. visithvar.hr; KULTURNE ZNAMENITOSTI I UNESCO BAŠTINA <https://visithvar.hr/hr/see-and-do/kulturne-znamenitosti/> (18. srpnja 2023.)
6. Visit Šolta; <https://visitsolta.com/hr/kulturna-bastina> (18. srpnja 2023.)
7. bus.hr; Znamenitosti Šolte; <https://bus.hr/hrvatska/kulturna-dobra-opcine-solta/> (18. srpnja 2023.)
8. Vis-Central.com; Crkva sv. Nikole (Muster); <https://vis-central.com/vodic/crkva-sv-nikole-muster/> (19. srpnja 2023.)
9. Visinfo.org; <https://www.visinfo.org/hr/otok-vis/> (19. srpnja 2023.)

Popis slikovnih priloga:

Slika 1. Dioklecijanova palača.....	4
Slika 2. Vestibul.....	6
Slika 3. Amfiteatar u Solinu.....	8
Slika 4. Tvrđava Kamerlengo.....	12
Slika 5. Tvrđava Mirabela.....	14
Slika 6. Trg fra Andrije Kačića Miošića.....	17
Slika 7. Pustinja Blaca.....	20
Slika 8. Trg sv. Stjepana.....	23
Slika 9. Tvrđava Kralj Juraj III.	31
Slika 10. Crkva i samostan sv. Nikole.....	35
Slika 11. Crkva sv. Jerolima.....	36

SAŽETAK

Srednja Dalmacija, smještena uz istočnu obalu Jadranskog mora u Hrvatskoj, očaravajuća je regija s dubokim povijesnim nasljeđem koje seže u antičko doba. Regija je nadaleko poznata i slavljena zbog svojih besprijekorno očuvanih kulturnih čuda i prekrasnih prirodnih krajolika.

U središtu srednje Dalmacije nalazi se njezin najveći i najpoznatiji grad Split, u kojem postoji veličanstvena Dioklecijanova palača, drevni rimski kompleks koji nastavlja osvajati posjetitelje svojom veličanstvenom privlačnošću. Labirintske gradske ulice, ukrašene mješavinom povijesne arhitekture i modernih užitaka, stvaraju osebujnu fuziju povijesti i suvremenog života. Također je vrijedno spomenuti antičku Salonu koja se nalazi nedaleko od samoga grada Splita, a svojim vrijednim antičkim spomenicima obogaćuje kulturno-povijesno nasljeđe ove regije.

Trogir, koji se nalazi na UNESCO-vom popisu svjetske baštine, očarava posjetitelje svojom zadivljujućom srednjovjekovnom gradskom jezgrom, ukrašenom zamršenom arhitekturom i bogatstvom umjetničkog blaga. Upečatljiva gradska katedrala, okružena šarmantnim trgovima i uskim uličicama, nudi zadivljujući pogled u slavnu prošlost regije.

Također, velika pozornost se usmjerava na povijesni grad Omiš, njegovom intrigantnom pomorskom poviješću i trajnom ostavštinom njegovih gusara koji su nekada dominirali tim područjem. Gradske utvrđene strukture i uporišta svjedoče o njegovoj burnoj povijesti i strateškom značaju.

Makarska, obalni gradić smješten uz Jadransko more u srednjoj Dalmaciji, svojim slikovitim položajem u podnožju veličanstvenog planinskog lanca Biokovo stvara zadivljujuću panoramu, gdje se azurno plavetnilo mora skladno stapa sa surovim planinskim krajolikom. Bogata povijesna i kulturna baština grada očituje se u nizu zadivljujućih arhitektonskih znamenitosti, sa značajnim atrakcijama poput franjevačkog samostana, u kojem se nalazi intrigantna zbirka školjki i vrijedna

knjižnica, kao i istaknuta crkva svetog Marka, koja predstavlja zadivljujuću mješavinu arhitektonskih stilova.

Otoci Brač, Hvar, Šolta i Vis u srednjoj Dalmaciji posjeduju raznoliku i bogatu kulturnu ostavštinu, oblikovanu stoljećima pod utjecajima različitih civilizacija.

Brač, poznat po vrhunskom vapnencu, može se pohvaliti dugom tradicijom klesarstva, pridonoseći kulturnim građevinama diljem svijeta. Njegova kulturna baština dolazi do izražaja u tradicionalnoj kamenoj arhitekturi, šarmantnim selima i stoljetnim maslinicima. Osim toga, Brač čuva svoju osebujnu folklornu glazbenu i plesnu tradiciju, nudeći uvid u njegovo bogato kulturno tkivo.

Hvar, s poviješću koja seže u antičko doba, pokazuje zadivljujući spoj kulturnih utjecaja. Otočna baština oživljava kroz slikovita polja lavande, vinograde i drevne gradove. Grad Hvar, glavno središte, pokazuje skladan spoj venecijanske, renesansne i gotičke arhitekture, uključujući jedno od najstarijih javnih kazališta u Europi, izgrađeno u 17. stoljeću.

Šolta odiše netaknutim šarmom, nudi autentičan susret s tradicionalnom dalmatinskom kulturom. Njezina kulturna baština cvjeta u rustikalnim selima gdje se čini da je vrijeme stalo. Posjetitelji mogu istraživati drevne maslinike, uživati u tradicionalnoj dalmatinskoj kuhinji i promatrati prastare ribolovne prakse, odražavajući trajnu vezu otoka s morem.

Otok Vis se može pohvaliti jedinstvenom poviješću koja obuhvaća grčke, rimske i venecijanske utjecaje, što dovodi do osebujnog kulturnog identiteta. Povijesni značaj otoka vidljiv je kroz arheološka nalazišta kao što je drevni grad Issa. Grad Vis, glavno naselje, predstavlja spoj arhitektonskih stilova, dok njegove gastronomske tradicije, uključujući poznatu proizvodnju vina i ukusna jela od morskih plodova, čine sastavni dio njegove kulturne baštine.

SUMMARY

Central Dalmatia, located along the eastern coast of the Adriatic Sea in Croatia, is an enchanting region with a deep historical heritage dating back to ancient times. The region is widely known and celebrated for its impeccably preserved cultural wonders and beautiful natural landscapes. In the center of central Dalmatia is its largest and most famous city, Split, which is home to the magnificent Diocletian's Palace, an ancient Roman complex that continues to captivate visitors with its appeal. The labyrinthine city streets, decorated with a mixture of historical architecture and modern pleasures, create a peculiar fusion of history and modern life. It is also worth mentioning the ancient Salona, which is located near the city of Split itself, and with its valuable ancient monuments enriches the cultural and historical heritage of this region. Trogir, which is on the UNESCO World Heritage List, enchants its visitors with its stunning medieval town center, decorated with intricate architecture and a wealth of artistic treasures. The city's striking cathedral, surrounded by charming squares and narrow streets, offers a stunning glimpse into the region's glorious past. Also, a lot of attention is focused on the historic town of Omiš, with its intriguing maritime history and the lasting legacy of its pirates who once dominated the area. The city's fortified structures and strongholds bear witness to its stormy history and strategic importance. Makarska, a coastal town located along the Adriatic Sea in central Dalmatia, with its picturesque location at the foot of the magnificent Biokovo mountain range, creates a stunning panorama, where the azure blue of the sea blends harmoniously with the rugged mountain landscape. The city's rich historical and cultural heritage is reflected in several stunning architectural landmarks, with notable attractions such as the Franciscan Monastery, which houses an intriguing collection of shells and a valuable library, as well as the prominent St. Mark's Church, which presents a stunning mix of architectural styles.

The islands of Brač, Hvar, Šolta, and Vis in central Dalmatia have a diverse and rich cultural legacy, shaped over centuries under the influence of different civilizations.

Brač, known for its superb limestone, can boast of a long tradition of stone carving, contributing to iconic buildings around the world. Its cultural heritage is expressed in traditional stone architecture, charming villages, and centuries-old olive groves. In addition, Brač preserves its distinctive folklore music and dance tradition, offering an

insight into its rich cultural fabric. Hvar, with a history dating back to ancient times, exhibits an astonishing blend of cultural influences. Island heritage comes to life through picturesque lavender fields, vineyards, and ancient cities. The town of Hvar, the main center, displays a harmonious blend of Venetian, Renaissance, and Gothic architecture, including one of the oldest public theaters in Europe, built in the 17th century. Šolta exudes untouched charm, offering an authentic encounter with traditional Dalmatian culture. Its cultural heritage flourishes in rustic villages where time seems to stand still. Visitors can explore ancient olive groves, enjoy traditional Dalmatian cuisine, and observe ancient fishing practices, reflecting the island's enduring connection to the sea. The island of Vis boasts a unique history that encompasses Greek, Roman, and Venetian influences, leading to a distinctive cultural identity. The historical significance of the island is visible through archaeological sites such as the ancient city of Issa. The town of Vis, the main settlement, represents a fusion of architectural styles, while its gastronomic traditions, including famous wine production and delicious seafood dishes, form an integral part of its cultural heritage.

Prevela: dott. mag. Vedrana Rokov-Fras